

Elena Aronovna Gurevič & Inna Geral'dovna Matjušina. *Poëzija skal'dov [Skal dedikting]*. Moskva: Izdatel'skij centr Rossijskogo gosudarstbennogo gumanitarnogo universiteta [Det russiske humanistiske statsuniversitets forlag], 2000. 752 s.

Anmeldt av Endre Mørck

Mens vi av og til kan føle at norrønstudiet her heime blir skjøvet mer og mer i bakgrunnen av andre forskings- og undervisningsdisipliner, er det oppløftende å se hvor stor interessen for det norrøne er i mange andre land. Blant de utenlandske norrønforskerne som har markert seg de seinere åra, er Elena A. Gurevič ved Det russiske vitenskapsakademi og Inna G. Matjušina ved Det russiske humanistiske statsuniversitet, som nå har oppsummert sitt mangeårige arbeid med skaldediktinga i ei bok. Som ytterligere dokumentasjon på interessen i Russland for det norrøne kan det nevnes at det også har kommet ut ei større samling oversatte islendingesagaer med kommentarer (Cimmerling 2000) og ei gransking av hvilken rolle navnevalg spilte i dynastiske stridigheter i Skandinavia i middelalderen (Uspenskij 2001) i løpet av de siste par åra. Skaldedikta i sagaene vies stor oppmerksomhet i den første av disse bøkene bl.a. gjennom oversettelser som til dels er gjort av forfatteren av den andre boka, men dette kan likevel ikke på noen måte måle seg med den behandlinga skaldediktinga har fått i boka til Gurevič og Matjušina.

Med en gang skal det sies at ei bok som denne hadde fortjent ei langt grundigere vurdering enn den som kan gis av en anmelder med noe rustne russiskkunnskaper og sin hovedinteresse innafør andre deler av norrøn filologi enn de som er relevante her. Dette kan derfor ikke bli noen anmeldelse som plasserer boka i forskningstradisjonen, kritiserer svake sider ved den og gir ros for det som er nytt og oppsiktsvekkende. Det blir bare en omtale som forhåpentligvis kan gi publikum et ørlite inntrykk av boka og glede forfatterne ved å bidra til at boka blir kjent. Gjennomgangen nedafor av innholdet kan nok for øvrig gi inntrykk av at det er mindre nytt i boka enn det sikkert er, ikke bare fordi anmelderen ikke er i stand til å trekke det fram i lyset, men også fordi ei kort gjenfortelling helst får med de mer allmenne synspunkta og ikke like lett fanger opp de finere nyansene.

Boka består av fem deler med til sammen tolv kapittel pluss innleiings- og avslutningskapittel. Gurevič og Matjušina står oppført som forfattere av henholdsvis fire og åtte kapittel hver, men har skrevet innleiing og avslutning i fellesskap. Boka framstår som en helhet, og det skulle derfor ikke være nødvendig her å gå nærmere inn på hvem av forfatterne som har ansvaret for de forskjellige kapitla.

Det ser ut til at boka var tenkt utgitt i to bind, for innholdet er fordelt omtrent likt på to "bøker". Omtrent midt i boka, dvs. sist i "første bok", er det et tillegg med grafiske framstillinger over utviklinga av ulike sider ved rim og syntaks i skaldedikta (18 s.). Bak i boka er det et alfabetisk ordna oversyn over faguttrykk med definisjoner, ei liste med forkortinger, to register over omtalte historiske personer og diktverk og en oversikt over illustrasjoner (25 s.). Aller sist kommer det et sammendrag av innholdet i boka på engelsk (13 s.). Etter hvert kapittel er det noter med utfyllende merknader og litteraturhenvisninger (i alt 75 s.). – Ettersom registra ikke omfatter moderne forskere og faglitteratur, og littera-

turhenvisningene altså står spredt rundt i boka, er det vanskelig å få oversikt over den litteraturen som det er henvist til. Forfatterne har åpenbart inngående kjennskap til denne faglitteraturen, men det er litt synd at det ikke er laga ei samla litteraturliste som kunne gitt andre bedre innblikk i hva som fins skrevet om skaldediktinga.

Bokomslaget og tittelsidene både for sjølve boka og for hver av de fem delene som den består av, er pynta med norrøne middelaldermotiv. Og i hver av de to såkalte “bøkene” er det tolv upaginerte sider med bilder av hovedsakelig nordiske, men også noen engelske kunstgjenstander fra tidsrommet 700–1300-tallet. Dette er såleis en forseggjort utgivelse der utseendet er like ambisiøst som innholdet. – Den tekniske standarden på russiske bøker er imidlertid ikke alltid like god, og det er derfor ikke så overraskende at papiret ikke er det beste, og at innbindinga er lite solid.

I innleiinga til det engelske sammendraget har Gurevič og Matjušina oppsummert for-målet med boka på denne måten:

The aim was to unite a synchronic description of scaldic poetry with a diachronic analysis, in other words to write a history of scaldic poetry representing, as far as possible, everything that is known to us about the changes in its contents, stylistics and genres as stages of single evolutionary process.

Et arbeid med så omfattende målsetting mangler naturlig nok den heilt elementære innføringa i stoffet. Boka inneholder likevel så mye allment stoff om skaldedikting at den gir et fint oversyn for lesere som ikke er spesialister på denne litteraturen. Og sjøl om mye sikkert er velkjert for spesialister, burde den breie tilnærminga til stoffet være av interesse også for dem.

Tittelen på del 1 (s. 15–220) er “Formens poesi”, og denne delen inneholder kapittel om det poetiske språket, utviklinga av skaldeversa og skaldediktas syntaks.

Alt i det første kapitlet kommer gjennomgangstemaet i boka fram, nemlig at skaldedikta på ei og samme tid er skapt av en individuell forfatter og er sterkt tradisjonelle. Skaldene utøvde derved et handverk, jf. at verba *smíða* ‘forarbeide’ og *yrkja* ‘bearbeide’ brukes både om praktisk arbeid og om dikting. Denne hovedtanken illustreres i denne sammenhengen ved en gjennomgang av de stilistiske virkemidla heiti (poetiske synonym som *rimma* og *þrima* for ‘strid’) og kenning (omskrivinger som *lagar skíð* ‘sjøens ski’ = ‘skip’). Særlig kenninger gjennomgås grundig, både toledda (som i det nevnte eksemplet) og flerledda (som kenningen for ‘Gud’ nedafor), og for å skildre utviklinga av det poetiske språket tar Gurevič og Matjušina kenninger for ‘gull’ som eksempel. De understreker at kenninger ikke er en fri figur bygd etter visse regler, men at det er et avgrensa sett av referenter som betegnes med kenninger, og at disse lages ved at skaldene varierer bruken av et begrensa antall enheter. Et anna synspunkt som vi møter for første gang i dette kapitlet, er at alle allusjonene til den hedenske mytologien i kenningene blir et problem når kristendommen kommer. Gurevič og Matjušina påviser at det derfor ofte er avvik fra det tradisjonelle i dikt fra 1000- og 1100-tallet, men at det innføres nye kenninger tilpassa den nye trua på 1200-tallet når kristendommen har slått rot.

Det andre kapitlet tar for seg utviklinga av de formelle sidene ved skaldeversa som rim og rytme. Naturlig nok legges det stor vekt på drottkvætt, men også andre versemål blir behandla. Vi får nokså detaljerte oversikter f.eks. over hva slags lyder som allittererer, noe som er interessant også fra språklig synsvinkel fordi dette viser hvordan skaldene skilte mellom fonem og allofon. Målet er igjen å vise utviklinga, noe som andre forskere ifølge Gurevič og Matjušina har ansett som vanskelig siden allerede de første kjente dikta virker fullt utvikla. Den mest synlige endringa i historisk tid er innføringa av hendinger (innrim), og dette følges i detalj. Men Gurevič og Matjušina meiner også å kunne avdekke bl.a.

gradvis mindre skille mellom like verselinjer med adalhendinger (fullt rim med både vokal og konsonant) og ulike verselinjer med skothendinger (halvt rim med bare konsonant) og dessuten mer bruk av allitterasjon på 900- og 1000-tallet. De understreker ellers at skaldediktinga er nærmere knytta til eddadiktinga enn til annen europeisk dikting, sjøl om det naturligvis også er forskjeller mellom disse diktypene.

I syntakskapitlet minner Gurevič og Matjušina om det litt paradoksale i at poesi kalles *bundit mál*, når det tilsynelatende er så fri ord- og setningsfølge i skaldedikta. De peker imidlertid på at ordstillinga langt fra er heilt fri, men bestemt av gammalgermanske syntaktiske regler, og at plasseringa av setningene er styrt av allitterasjon og rytme. Igjen framheves det at skaldene arbeidde etter fastlagte mønster. Dette var nødvendig for at skaldedikta skulle være forståelige for tilhørerne, og det har også bidratt til at de har blitt bevart for ettertida. Her må en dessuten huske på at sjøl om den ikke-lineære oppbygginga av skaldedikta er uvant for oss, så skal de leses som en mosaikk av sammenfletta element lik det vi finner i vikingetidens treskurd. Eddadiktinga er bakgrunnen for skaldediktinga også syntaktisk, men en avgjørende forskjell er at eddadikta er fortellende, mens skaldedikta er mer ekspressive. Derfor er det i skaldediktinga et skifte mellom objektiv informasjon og subjektive uttrykk i innskutte parentetiske setninger. Dette trekket blir borte når det didaktiske aspektet blir mer framtrædende i de katolske dikta. I tillegg bidrar også overgangen fra muntlig til skriftlig dikting til at skaldedikta får en mer lineær struktur.

Del 2 (s. 221–329) handler om “De gammalskandinaviske forestillingene om dikteren og diktinga”. De to kapitla i denne delen tar for seg to nokså ulike oppfatninger av skaldene som en kan lese ut av den norrøne litteraturen. Som ellers i boka er mye av framstillinga bygd på en analyse av sagaene, men av og til kan en synes at det kanskje blir vel mye referat derfra.

I det ene kapitlet er temaet myten om diktermjøden, som alle kenninger for poesi bygger på. Diktermjøden, som skaldene har fått fra Odin, og som har gitt dem spesielle evner, knytta skaldene til gudene og gjorde dem til særlig utvalgte individer utafør det normale samfunnet. Dette gav skaldene en sjølbevissthet som kommer til uttrykk i jeg-forma i dikta. I sagaene kommer skaldenes særstilling fram ved at de gjerne skildres med særprega utseende og uvanlige karaktertrekk. I det andre kapitlet får vi presentert det bildet som sagaene gir av skaldene ikke som profesjonelle diktere, men som vanlige deltakere i samfunnet. Mange skalder er i ulike faser av livet hirdmann og bonde, noe som viser hvordan de gjerne reiste ut for å søke lykken før de slo seg til ro. Gurevič og Matjušina peker på at den norrøne litteraturen ikke forteller hvordan skaldeutdanninga foregikk, og at det samsvarer med forestillingene om at dikterevnen enten er gudegitt eller noe alle har. For øvrig avspeiler disse to bildene av skaldene hvordan de dels er inspirerte og nyskapende og dels utøvere av et handverk etter mønster av andre skalder, dvs. at det er snakk om et personlig mesterskap på basis av tradisjonen.

I del 3 (s. 351–568) gjennomgår Gurevič og Matjušina skaldediktingas “Sjangerer” i tre kapitler om lokvad, spottevers (*níð*) og kjærlighetsdikt (*mansongr*).

Bortimot halvparten av denne delen handler om lokvad, som er den best bevarte sjangeren bl.a. fordi lokvad ofte er nytta som belegg i sagaer. Gurevič og Matjušina bruker en del plass på å vise hvordan en gruppe enkeltstående strofer vokste sammen til lengre dikt med stev som merkestolper for de enkelte delene. På den ene sida forsøkte skaldene gjennom lokvada å vise sin individuelle dyktighet for å bevare ikke bare en fyrstes, men også sin egen berømmelse. På den andre sida plagierte skaldene ofte hverandre, pluss at de hadde relativt faste former for personbetegnelser og omtaler av slag o.l. som de lett kunne ty til. Gurevič og Matjušina gjennomgår ulike formelle typer av lokvad som *drápa*, *flokkr* og *kviða*, men bruker enda mer plass på ulike undersjangerer. Her spekulerer de på om minnedikt for avdøde er utvikla før hyllingsdikt for levende og kanskje kan være

opphavet til skaldediktinga, og om kenningar kan være tatt i bruk for å unngå å benevne og framkalle den avdøde. Europeisk påvirkning førte til at både adressat og tilhørere mista interessen for lovkvad på slutten av 1200-tallet, men sjangeren levde vidare i åndelig sammenheng.

Resten av sjangeromtalen tar for seg spottevers og kjærlighetsdikt. Disse er det bevart langt mindre av, for begge var forbudt, og sagaene unngår stort sett å sitere dem. Liksom lokvad skulle belønnes med en gave fra fyrsten som blei hylla, skulle spottevers og kjærlighetsdikt føre til at dikteren oppnådde sitt mål, dvs. å fornedre den som blei spotta, og å få kjærligheten til den som blei besunget. Begge disse sjangerne er kompliserte, og dikta kan være uklare fordi meininga skulle skjules. Gurevič og Matjušina antar at sjangerne har opphav i magisk-rituelle besvergelseser som en kan finne i eddadikt. Spottevers og kjærlighetsdikt kan defineres pragmatisk gjennom denne tilknytningen til magi, men de har ingen ytre formelle særtrekk. Ordet *skald* kan opphavlig ha betydd 'spotter', og spottevers kan dermed være en gammel sjanger, muligens den eldste. Kjærlighetsdiktinga ser ut til å være yngre, og en innovasjon i dem er beskrivelser av kvinners ytre og av følelser. De er dermed mer ekspressive enn andre skaldedikt og et skritt på vegen mot mer ekte lyrisk dikting.

Dersom en stort sett har møtt skaldedikt gjennom sagaene, får en et nytt og rikere inntrykk av denne diktinga ved å lese del 4 (s. 569–678) om "Skaldediktinga etter innføringa av kristendommen". Her er det tre kapittel som følger den kronologiske utviklinga, og som skal vise hvordan innføringa av kristendommen og overgangen fra muntlig til skriftlig dikting medførte endringer i skaldedikta.

I overgangstida fram til begynnelsen av 1100-tallet strevde skaldene i større eller mindre grad med å frigjøre seg fra den mytologiske sammenhengen skaldediktinga hadde hørt til i. Innholdmessig svarer denne tidlige kristne diktinga likevel ofte til tradisjonelle lovkvad ved at det legges mer vekt på bragder enn på moralske dyder. Den gamle stilen blei imidlertid oppfatta som upassende til et nytt innhold som bønner. Språket blei enklere med færre sammenfletta setninger og mindre bruk av kenningar. Men samtidig kom nye kenningar med kristent innhold (bl.a. *sólar hjalms tyggi* 'solas hjelms konge' = 'himmelens konge' = 'Gud').

Utpå 1100-tallet blei skaldediktinga for alvor tatt i bruk til å fremme den nye trua, bl.a. ved nye tema som helgeners liv, og dette hundreåret var ei blomstringstid for skaldediktinga. Skaldene prøvde å fornye ordforrådet og arbeidde bevisst med komposisjonen av dikta, f.eks. ved å binde sammen strofer til lengre dikt ved hjelp av allitterasjon eller ved å ordne dikta i enheter som er delelige med tre.

Mens 1200-tallet var sagaskrivingas høgdepunkt, er det nesten ikke skaldedikt fra denne tida. På 1300-tallet skjedde det et fullstendig brudd med den tradisjonelle skaldediktinga med overgang fra drottkvætt til hrynhent samtidig som skaldene slutta å bruke kenningar og gikk over til en talemålsnær syntaks. Målet for den kristne diktinga var klarhet og enkelhet for å få fram budskapet. Slike dikt, som er mer lik latinske hymner enn tradisjonell skaldedikting, blei laga heilt fram til reformasjonen.

Del 5 (s. 679–713) har tittelen "Poetikk om *rímur*" og handler om framveksten og utviklinga av den særegne islandske episke diktinga i bunden form som har fått dette navnet. Gurevič og Matjušina viser til ulike teorier om opphavet til denne diktinga, men holder sjøl på at den er ei videreføring av skaldediktinga, bl.a. ut fra ulike formelle forhold ved det eldste bevarte diktet i denne sjangeren, sjøl om *rímur* etter hvert gjennomgår ei forenkling i forhold til skaldedikta. Ettersom det har blitt dikta *rímur* fra 1300-tallet og heilt opp mot våre dager, representerer de en fortsettelse av skaldediktinga i omlag fem hundre år, altså like lenge som den mer tradisjonelle skaldediktinga eksisterte. Én grunn til at *rímur*-diktinga levde så lenge, ser Gurevič og Matjušina i det at det var mulig å fram-

stille felleseuropeiske motiv fra fornalder- og riddersagaer i *rímur* fordi den ytre forma ikke lenger var så tett knytta til innholdet.

Denne omtalen av boka til Gurevič og Matjušina må for det meste bli et relativt kortfatta innholdsreferat siden anmelderen som sagt ikke er den rette til å gi boka tilbørlig kreditt for svake og sterke sider. Når det gjelder feil, har det imidlertid ikke vært til å unngå å legge merke til at slaget på Stiklestad tidfestes til 1066. Men med de forbeholda som har vært tatt, er det likevel fristende å la seg imponere over et så omfattende arbeid om et så vanskelig stoff som skaldedikta som har vært så mye drøfta i faglitteraturen.

Uansett kvaliteten på boka må det dessuten være lov å si at det er et imponerende uttrykk for interessen for det norrøne i Russland at ei slik bok gis ut i et opplag på 1000 eksemplar for bare et russisklesende publikum. Med utgangspunkt i vår egen redsel for at norsk skal fortrennes av engelsk som fagspråk, skal forfattere og utgivere av boka ha ros for at russisk brukes i en slik vitenskapelig studie. Men samtidig er det ikke til å unngå at en kunne ønska seg f.eks. en engelskspråklig utgave som gjorde dette stoffet tilgjengelig for et langt større publikum, for det hadde boka uten tvil fortjent.

Litteratur

Cimmerling, Anton V. 2000. *Islandskie sagi [Islandingesagaer]*. Moskva: Izdatel'stvo "Jazyki russkoj kul'tury" [Forlaget "Den russiske kulturs språk"].

Uspenskij, Fedor B. 2001. *Imja i vlast' [Navn og makt]*. Izdatel'stvo "Jazyki russkoj kul'tury" [Forlaget "Den russiske kulturs språk"].

Endre Mørck
Universitetet i Tromsø
Det humanistiske fakultet
NO-9037 Tromsø
endre.morck@hum.uit.no